STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista ştiinţifica a Universtităţii de Stat din Moldova, 2023, nr. 4(174)

CZU: 94:351.778.3(478-25)″1918/1939″ **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_04**

SISTEMUL DE APROVIZIONARE CU APĂ AL CHIȘINĂULUI INTERBELIC

Ion Valer XENOFONTOV
Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de față se abordează una din problemele esențiale ale activității edilitare ale Chișinăului interbelic: sistemul de aprovizionare al urbei cu apă. Pe baza documentelor de arhivă, a rapoartelor oficiale, a literaturii de specialitate s-au analizat componentele unui obiectiv strategic al celui de-al doilea oraș al României întregite, după numărul populației. S-au studiat factorii externi și interni ce au stat la baza activității industriale de asigurare cu apă a locuitorilor orașului Chișinău. S-au cercetat cadrul geografic, structura geologică a spațiului vizat, activitatea Uzinei de Apă și Canalizare, conducta de apă, sistemul de canalizare, personalul implicat în asigurarea cu apă, proiectele de modernizare în domeniul vizat etc. Studiul are în vizor și activitatea edilitară, care a abordat de pe poziții administrative subiectul în cauză. Dacă în anii 1920 se constată o utilizare a vechii infrastructuri urbane, create încă în Basarabia țaristă, atunci în anii 1930 se constată o înviorare a investițiilor în dezvoltarea infrastructurii de asigurare cu apă a Chișinăului.

Cuvinte-cheie: *Uzina de Apă şi Canalizare, conductă de apă, sistem de canalizare, interbelic, Chișinău, Basarabia.*

WATER SUPPLY SYSTEM OF INTERWAR CHISINAU

This article deals with one of the essential problems of the building activity of interwar Chisinau: the city's water supply system. On the basis of archival documents, official reports, and literature, we analyzed the components of a strategic objective of the second largest city in Romania, according to the number of population. The external and internal factors that were at the basis of the industrial activity of providing water to the inhabitants of Chisinau were studied. The geographical framework, the geological structure of the area concerned, the activity of the Water and Sewage Plant, the water pipeline, the sewage system, the staff involved in water supply, the modernization projects in the area concerned, etc. The study also focuses on the building activity, which approached the subject from an administrative position. While in the 1920s the old urban infrastructure, created in Tsarist Bessarabia, was used, in the 1930s there was a revival of investment in the development of Chisinau's water supply infrastructure.

Keywords: *Water and Sewage Factory, water pipe, sewage system, interwar, Chisinau, Bessarabia.*

Preliminarii

În România interbelică a existat un decalaj între procesul de urbanizare și cel al modernizării infrastructurii urbane, al rețelelor de transport, comunicații, utilități, servicii sanitare etc. Potrivit Legii pentru organizarea administrației locale din 3 august 1929 erau considerate de interes local comunal în deosebi „chestiunile privitoare la edilitate, construcţiuni de clădiri publice şi particulare, deschideri de drumuri şi de pieţe, alimentarea cu apă, canal, iluminat; sistematizarea comunei, înlesnirea circulaţiunii pe drumuri, străzi, pieţe, cheiuri şi alte artere" (art. 104) [1]. În pofida prevederilor legislative, spre 1940 deficitul de infrastructură a generat probleme sociale complexe. Astfel, din 175 orașe din țară, 104 nu aveau alimentare cu apă, 121 erau fără canalizare și 21 nu dețineau uzine electrice. Existau probleme majore privind iluminatul stradal și asigurarea necesității citadinilor [2, pp. 46-47].

Activitatea edilitară a Chișinăului poate fi împărțită în două perioade distincte. Prima a durat în anii 1920 și se caracterizează pe activități de reparare, întreținere și utilizare a vechii infrastructuri create în cadrul Imperiului Rus sau de creare a unor părți de lucrări de strictă necesitate a vieții cotidiene în oraș. Cu această moștenire orașul se menținea pe linia de plutire nu putea însă avansa și se ralia la cerințele orașelor europene. La mijlocul anilor 1930 deja se pune problema modernizării și înzestrării municipiului cu instalațiile necesare unei dezvoltări normale igienice și urbane. Autoritățile locale încep să ducă tratative cu diferite întreprinderi ce acționau la nivel național pentru a propune proiecte de ameliorare edilitară.

Potrivit unor estimări de la mijlocul anilor 1920, realizarea unor construcții edilitare și de modernizare ale orașului ar fi costat municipalitatea între 700 mil. și 1 milrd. lei [3, p. 2].

O Comisie Specială a Primăriei formată din Ion Costin, primar, Nică Iosif, ajutor de primar, Emanuel Malamudman, consilier municipal, Nicolae Țâganco și Matislav Podoabă, ingineri comunali au vizitat între 6 septembrie și 17 septembrie 1934 următoarele orașe din țară: București, Brașov, Ploiești, Constanța, Galați și Brăila. Au fost studiate la fața locului organizarea și exploatarea următoarelor întreprinderi și servicii de utilitate publică: uzine electrice, abatoare, hale, băi, servicii de salubritate, de pavare și asfaltare [4, f. 172]. Concluziile Comisiei erau că mun. Chișinău „trebuie să iasă din impas și să pășească la manifestarea inițiative în ceea ce privește prosperitatea și dezvoltarea întreprinderilor sale producătoare de venituri, mai cu seamă că orașul nostru are absolută și urgentă nevoie de un șir de construcțiuni noi și de mărirea întreprinderilor existente. Aceasta cu atât mai mult, că mun. Chișinău nu este împovărat cu niciun fel de datorii” [5, f. 176].

Drept urmare, au fost stabilite legături cu diferite societăți specializate în activități edilitare. În 1934, Societatea Anonimă Română de Construcții, Poduri și Pavaje din București își oferea serviciile contra sumei de 200 mil. lei. Se propunea edificarea unei noi uzine electrice, executarea de pavaje de asfalt și refacerea din piatră cioplită, construirea a două piscine, a halei centrale, a canalizării centrului, extinderea Uzinei de Apă. Toate aceste lucrări urmau să fie executate pe parcursul a 2 ani. Din raționamente economice reieșea și ordinea executării. În primul an și în primul rând trebuiau construite ștrandurile și Uzina Electrică pentru a deveni producătoare de venit. Urmau succesiv și concomitent, în marja posibilităților, o parte din pavaje. În al doilea an, terminarea succesivă și totală a acestor lucrări. Funcționarii Primăriei Chișinău au considerat că ordinea de execuție era greșită din punct de vedere tehnic. Nu se poate face asfaltul înainte de construirea liniilor subterane de apeduct, canalizare sau electrice. De aceea s-a propus următoarea ordine de execuție: așezarea tuturor liniilor subterane, mărirea Uzinei de Apă, construirea Uzinei Electrice și asfaltarea trotuarelor. În al doilea an – hale, asfalt și eventual – ștrandul. Pentru plata lucrărilor se propuneau contractarea a două împrumuturi de către mun. Chișinău. Un împrumut de la Casa de Depuneri sau Casa Națională de Economie și Cercuri Poștale, în valoare de 50 mil. lei. Acest împrumut urma să servească Primăriei Chișinău pentru plata lucrărilor ce urmau să fie executate. Al doilea împrumut îl oferea însăși Societatea, în valoare de 150 mil. lei. Pentru acest împrumut Primăriei Chișinău i se propunea să achite o dobândă de 7% pe parcursul a 15 ani. Acest proiect însă a fost abordat cu reticență de funcționarii Primăriei Chișinău și nu a fost pus în aplicare [6, ff. 3-6, 14-18].

În sesiunea ordinară din anii 1934–1935 a Parlamentului României a existat o inițiativă a Adunării Deputaților, în Comisia Administrativă și Secțiuni de autorizare a contactării a 200 mil. lei pentru modernizarea activității edilitare [7, f. 309].

Ambianța geografică

Aflat în partea centrală a unei structuri geologice din sud-estul Europei, baza mun. Chișinău a fost formată din plăci de granit și gnaisuri din epoca arhaică, dispuse la o adâncime de cca 1 150 m sub nivelul mării. Partea superioară a acestei structuri geologice este reprezentată de roci sedimentare din erele siluriană, devoniană, paleogenului și neogenului. De la nord la sud mediul urban este înzestrat de un strat de recife mediosarmatice. Straturile argilo-nisipoase, prezente pe întreg teritoriul urbei, au o adâncime de la 2 până la 30 m [8, p. 10].

Per ansamblu, teritoriul Chișinăului, în perioada interbelică, continua să rămână un nesecat zăcământ de materiale de construcție: var, calcar, piatră brută de construcție, argilă, nisip și pietriș. Din volumul total al apei potabile, cca 20% reveneau apelor subterane. În straturile acvatice sarmatice persistau și ape minerale [8, p. 10]. Adâncimea primei pânze de apă depindea de grosimea nisipurilor, descrescând în direcția spre Bâc și în aceiași direcție scăzând și calitatea bună a apei (fiind îmbogățită treptat de săruri). Totodată creștea în această direcție și procentul de materie organică în apă, scurgându-se apele murdare din partea superioară a orașului [9, p. 22].

De obicei, erau trei straturi de nisip și, prin urmare, trei pânze de apă, fiecare pânză conținând o apă de bună calitate, însă cu un debit mic (40–50 m³ pe zi). Fântânile ordinare din oraș se alimentau de obicei din aceste pânze, apa în fântâni variind în calitate, deoarece la aceasta se adăuga apa din pânza freatică și, astfel,

se infiltra materia străină, apa având proprietatea de-a se altera și din punct de vedere bacteorologic, toate aceste momente, se evidențiază, cu atât mai mult, cu cât se efectua apropierea de terasa Bâcului. Această terasă era prezentată de Florov prin depozite aluviale de nisip, care erau pretutindeni răspândite și conțineau o pânză de apă, care alimenta fântânile mici de pe terasă. Apa era moale, însă proastă din punct de vedere bacteriologic (ca și toate fântânile ordinare din partea inferioară a orașului) [10, pp. 23-24].

La începutul perioadei interbelice, N. Florov adunase peste 40 de analize a apelor din diferite fântâni din Chișinău și constatase că apa din calcarul sarmatianului mijlociu avea o duritate foarte ridicată, care trecea cu mult limitele admise. Din aceste ape se alimentau fântânile apeductului din Chișinău, prin urmare chestiunea alimentării orașului cu apă potabilă încă nu avea, pentru timpurile acelea, o rezolvare reușită. În schimb, apa din depozitele de tranziție era moale și bună [11, p. 24].

Uzina de Apă și Canalizare

După Unire, toate orașele din Basarabia aveau un sistem de aprovizionare cu apă rudimentar. În niciun oraș apa nu era filtrată. Doar Chișinăul avea o instalație de apă din 1892 care a costat locuitorii 430 000 ruble.

Instalația de apă era insuficientă pentru citadini, simțindu-se în permanență lipsa de apă. Apa de izvor era pompată cu două instalații Worthington de 24 și 26 cai-putere și alte două electrice de câte 80 cai-putere și 2 rezervoare a 1200 m^3 construite din cărămidă. Era distribuită în oraș printr-o rețea de conducte. Apa se comercializa cu 3,5 lei suta de vedre la 2 050 de abonați [12, pp. 9-10].

În anii 1914–1920 pe terenul Casei Invalizilor din suburbia Visterniceni se afla o fântână artezanală. Cu ajutorul unor instalații tehnice se exploata atât pentru trebuințele grădinăriei pe loc și servea, totodată, ca mijloc auxiliar pentru stațiunea de apă a comunei. În 1927 această fântână era îngunoită [13, f. 133].

În 1920, se propunea ca alimentarea cu apă a orașului, care reprezenta 1/4 – 1/5 din consumul total de energie electrică, s-ar reduce la o cantitate destul de importantă, prin instalarea motoarelor cu abur sau pompe cu abur și astfel s-ar ușura mult sarcina mașinilor de la Uzina Electrică [14, f. 377v].

În 1924, în domeniul apei și canalizării din Chișinău activau următoarele persoane: Nicolai Artininc (str. Mitropolit Gavriil, nr. 9), Șloma Bilenchis (str. Pușkin, nr. 15), Ușer Guper (str. Schmidt, nr. 32), Arin Cleiman (str. Buicani, nr. 21), Călinjinâi, Caplanschi și Bernștein (str. Alexandru cel Bun, nr. 98), D. Dimant (Buican, nr. 16), Alexan. Haricov (Hajdeu, nr. 35), Șmil Meindedrun (Ograda Armenească), Prusian (str. Bucovinei, nr. 57), Men. Sobelman (str. Haralambrie, nr. 51), Dmitri Sibov (str. Kievskaia, nr. 42) [15, f. 31].

Uzina de Apă din Chișinău a fost construită în 1892 [16], fiind amplasată pe un teren de 8 543 m^2 situat pe str. Gh. Coșbuc, colț cu str. H. Bălcescu. Era înconjurată cu gard de zid cu grătar de fier, dinspre biserica Mazarache, cu gard de zid al bisericii, iar restul cu gard de lemn al Uzinei. Clădirea principală a Uzinei de Apă avea o suprafață de 380,7 m^2 și era din piatră cu acoperiș de țiglă „Marsilia", dușumelele din plăci de faianță în sala de pompă și în camera pentru fântâna arteziană nr. 1, din beton la strungărie. Restul, în antreu, camera instrumentală (de scule) și locuința șefului Uzinei (patru camere, bucătărie și closet) – dușumele din lemn vopsit [17, ff. 217-218].

În 1932, Direcția apelor și canalelor din Chișinău era alcătuită din 23 de persoane, fiind remunerată cu suma anuală de 1 599 000 lei. Director era ing. Ilarie Arhanghelschi, șef de birou principal era Ion Barcaravici. Direcția era constituită din patru birouri: Biroul de constatare, Biroul Uzinei de Apă, Biroul abonament de apă, Biroul de canalizare. Uzina de Apă și Canalizare avea următoare subdiviziuni: Atelierul rețelei apeductive, Atelier de reparație și verificarea apometrelor, Supraveghetori de turnuri de presiune, Distribuitori de apă, Rețeaua de canalizare, Uzina de repompare. Personalul Uzinei de Apă și Canalizare era constituit din 55 de persoane: patru mașiniști, opt ajutori de mașiniști, trei ungători, un strungar, 15 lăcătuși, trei ajutori-lăcătuși, nouă distribuitori, doi monteuri, patru supraveghetori, un șef de echipă, un curtagiu, doi păzitori [18, ff. 34-36]. Spre 1940, directorul Uzinei de Apă era inginerul E. Ursu, ajutor – Șt. Papazian, șeful rețelei – ing. C. Hariteu, șeful cancelariei – G. Meghii, Biroul abonamentelor – I. Susunianț [15, p. 9].

În anii 1934–1935, la Uzina de Apă activau 52 de persoane, inclusiv un curtagiu, un şef de echipă, patru maşinişti, şase ajutori de maşinişti, un strungar, un prim lăcătuş, câte opt lăcătuşi clasa I şi clasa II, trei ajutori de lăcătuşi, doi montori, patru ungători, şase distribuitori de apă, cinci supraveghetori la turnul de apă şi trei paznici. Directorul Uzinei era inginerul Ilarie Arhanghelschi [19, p. 195].

La mijlocul anilor 1930, Primăria a început construirea fântânilor în suburbiile Botanica, Tabacaria Veche, Poșta Veche, Buiucani, Bariera Sculeni și pe str. Hodoroja, prin antrepriză. Aceste fântâni erau absolut necesare pentru localnici, deoarece aprovizionarea cu apă din fântânile rudimentare prezenta un focar permanent de infecție mai ales primăvara, atunci când reapăreau epidemiile [20, f. 206].

În 1934, Societatea Anonimă Română de Construcții, Poduri și Pavaje din București propunea extinderea Uzinei de Apă prin construcția a două fântâni arteziene. Lucrările erau evaluate la cca 7 mil. lei [21, f. 4]. La mijlocul anilor 1930, Uzina de Apă a fost înzestrată cu aprovizionare de apă din fântâna nr. 3. Au fost create gherete ce serveau la distribuirea apei. S-a construit 1 796 m de magistrală apeductivă și 159 de branșamente noi. Apa livrată era împărțită în mai multe categorii de tarife: general (12 lei m^3) – 461 398 m^3; comercial (16 lei m^3) – 60 796 m^3; sanitar (10 lei m^3) – 643 810 m^3; pentru gherete (12,8 lei m^3) – 30 796 m^3; preț de cost (8 lei m^3) – 3 262 m^3; pentru apa scursă (0 lei m^3) – 15 623 m^3; pentru instituțiuni comunale (0 lei m^3) – 158 851 m^3. De la 1 aprilie până la 31 decembrie 1936, Uzina a livrat 1 026 989 m^3 apă, utilizând pentru motoare 781 261 kW/h. Din cantitatea respectivă de apă apometrii celor abonați au indicat cifra de 794 542 m^3. Restul apei a fost utilizat la stropirea străzilor, incendiilor, precum și la pierderile de rețea [22, pp. 135-138]. Venitul net al Uzinei de Apă era de cca 2,5 mil. lei [23, f. 17].

În ședința din 3 octombrie 1939 a Consiliului Municipal s-a decis alocarea sumei de 12 467 lei Uzinei de Apă pentru reparația instalației și caloriferului de la sera mare comunală [24, p. 4].

Recent, cercetătoarele Mariana Șlapac și Alla Ceastina au publicat „Planul de situaţie al imobilului Primăriei municipiului Chișinău. Uzina de apă”. Documentul include edificiile complexului edilitar situat la intersecția străzilor Nicolae Bălcescu și Fântâna Blanduziei. „Planul de situaţie al imobilului Primăriei municipiului Chișinău. Turnul de Apă din str. General Brătianu” prezintă Turnul de Apă nr. 2, amplasat într-un rond circular la intersecţia străzilor General Brătianu și Mihail Eminescu. Un releveu reprezintă Turnul de Apă nr. 1, amplasat la colţul străzilor Ion Inculeţ și Mareș Prezan. Desenele tehnice au fost elaborate de Gh. Botezatu ș.a. [25, p. 100].

Conducta de apă

Din perspectivă geologică, Chișinăul se află deasupra unui lac subteran. O groapă săpată la o adâncime de un metru te putea duce spre surse de ape generând, deseori, igrasie pe pereții caselor și inundând pivnițele. În pofida acestei constatări, nu se putea vorbi de cantitatea și calitatea apei din oraș. Apele de suprafață nu puteau fi utilizate, deoarece în ele se revărsau dejecțiile și diferite resturi menajere. La fel, în izvoarele subterane pătrundeau mizeria din gospodăriile citadinilor. Chișinăul avea 49 de fântâni arteziene și ordinare. Unul din cei care au făcut acele fântâni a fost N. P. Pasecenco [26, Fasc. 2 și 3, p. 46]. Cișmeaua de la Biserica Măzărache era numită *Izvorul Fontala* sau *Fontalul Orășenesc* (pe zi ieșea din calcarul aflat la suprafață 430 m^3 de apă) sau de fântâna arteziană veche (3450 m^3 pe zi) și cea nouă (2600 m^3 pe zi prin pompare) [27, pp. 15-33, 46; 28, p. nr. 5-6, 1936, pp. 68-79, (II) anul V, nr. 9, 1936, pp. 41-47; 29, pp. 92-94].

Potrivit dr. Nic. N. Moroșan, cel mai vechi sondaj acvifer din Basarabia era fântâna arteziană din Curtea Tribunalului din Chișinău (str. Regina Maria, colț cu str. Mihai Eminescu). A fost săpat în anul 1887. Avea o adâncime de 285 m, ajungând la depozitele cretacice. La fel, la Chișinău se afla și cel mai adânc sondaj acvifer din Basarabia. Se afla în curtea Administrației Accesului (str. Carol Schmidt), fiind săpat până la 332 m. Apa era caldă, cu un gust rău, „încât animalele nu vroiau să o bea”. Celelalte fântâni arteziene erau mai puțin adânci. Doar unele aveau 50-74 m adâncime. Calitatea apei era „mulțumitoare” [30, p. 41].

În urma unor cercetări realizate în anii 1920, N. Florov constată patru pânze acvifere în Chișinău: pânza de la nisipurile postpliocene; câteva pânze din depozitele de tranziție; câteva pânze de calcarul sarmațianului mijlociu și pânza din depozitele cretacee. Pânzele din postpliocen și din depozitele de tranziție avea un debit foarte mic. Orașul se alimenta din calcarul sarmațianului mijlociu. Totuși, apa era insuficientă și avea o duritate prea mărită [31, p. 31].

N. Florov venea cu o alternativă de rezolvare a problemei aprovizionării orașului cu apă. O soluție era utilizarea pânzei din cretaceu. Aceasta avea o apă moale (duritatea 8,5). Nu se cunoștea însă debitul acestei ape. Se putea combina apa din cretaceu cu apa din sarmațian. O altă soluție vine cu asigurarea calitativă și cantitativă a apei, însă solicita costuri mari, dar nu imposibilă. Aprovizionarea cu apă din Nistru, punctul cel mai apropiat de Chișinău fiind Vadul lui Vodă [32, pp. 32-33, 46-61].

În linii generale, apa din Chișinău a fost apreciată ca fiind insuficientă și „cu calcar și amoniac, cea mai proastă din tot largul Europei" [33, pp. 1-4]. La adâncimea de 70 m apa era dură și nu putea fi consumată. Conținea cca 60% de săruri dizolvate. La adâncimea de 200 m era potabilă conținând cca 30–35%. „Această a treia rețea de apă procură Chișinăului apa de băut, o apă acceptabilă, dar care nu e totuși cea mai desăvârșită" [22, p. 91].

Apa era supusă analizei în Laboratorul de igienă al Serviciului sanitar al mun. Chișinău. Dr. Siminel, medicul-șef al mun. Chișinău, solicita pentru recoltarea probelor de apă din fântânile de la suburbiile municipiului, Laboratorului de igienă să i se elibereze sticle goale sterilizate, urmând ca sticlele cu apă să fie păstrate într-o ladă cu gheață în timpul transportării la Laborator [34, f. 33].

În anul 1926 a fost prevăzută suma de 2,5 mil. lei pentru mărirea rețelei de apă. A fost organizată o licitație, aprobată de Ministerul de Interne și de Consiliul Tehnic Superior. Primarul Chișinăului Sebastian Teodorescu nu a semnat însă contractul din mai 1926 până la 31 decembrie 1926, semnându-l atunci când deja nu mai era perioada de lucru [35, f. 15].

În vederea aprovizionării citadinilor cu apă s-a recurs la funcționarea a două fântâni arteziene. Acestea însă aveau un debit insuficient. În vara anului 1935 au început lucrările de creare a celei de-a treia fântâni. Apa era de calitate superioară, având duritatea de 26. În zona de suburbie, unde nu ajungea rețeaua apeductivă s-au săpat fântâni arteziene.

Problema aprovizionării citadinilor cu apă a rămas una recurentă pe parcursul întregii perioade interbelice. S-a proiectat aducerea apei de băut prin conducte de la Nistru. Proiectul a fost estimat însă a fi unul foarte costisitor [22, pp. 91-93].

Canalizarea

În anul 1913 pentru suma de 2,3 mil. ruble de aur (echivalentul a 150 mil. lei în 1935) a fost elaborat un proiect de canalizare a precipitațiilor atmosferice, precum și al apelor managere și industriale după sistemul „tot la canal". În contextul războiului acest plan însă n-a fost realizat.

După Unire, niciun oraș din Basarabia nu dispunea de o rețea completă de canalizare. Doar în Tighina existau pe două străzi canale de scurgere de la apa de ploaie în Nistru. Aceste canale au costat 180 000 ruble. Și la Chișinău existau două canale. Unul a costat 20 000 ruble și altul – 124 000 ruble. Apa din ambele canale deversa prin gravitație în râul Bâc [12, pp. 10-11].

Având în vedere necesitatea absolută a canalizării, Primăria Chișinău a decis să construiască în primul rând canalizarea pentru apele menajere. Urma să se construiască treptat, canalizarea pentru apele de ploi să fie amânată, construind astfel două sisteme de canalizare separate (sistem divizor).

Imagini penibile cu străzi inundate de la cele mai mici ploi care barau circulația pietonilor și a vehiculelor făceau parte din cotidianul unui oraș lipsit de o strategie edilitară clară în acest sens.

Despre faptul că atunci când ploua, satele și orașele se pomeneau într-o izolare unele de altele se vorbea și la sfârșitul anilor 1930. „Chiar cei din Chișinău numesc capitala Basarabiei «sat mare»" [36, p. 17]. Sistemul precar de canalizare a fost pus pe seama poziției orientale a Chișinăului, „sau poate că grija curățirii târgului a fost lăsată în seama aerului care, mulțumită lărgimii, lungimii și regularității, mătură străzile fără greș, precum și în a ploilor cărora de asemenea le este îngăduit să le spele cu ușurință" [37, pp. 1-2].

Până la mijlocul anilor 1930, Primăria a executat canalizarea în partea de sus a orașului, a construit colectorul principal cu debușeu în afară de oraș, iar în 1935 a construit colectorul de canalizare pentru partea de jos a orașului. Prin canalizarea municipală se scurgea 54% din cantitatea de apă consumată de populația orașului din apeductul municipal. Pentru aceste lucrări s-a cheltuit suma de 20 mil. lei. Se mai solicitau încă 9,96 mil. lei ca orașul să fie în întregime înzestrat cu canalizarea apelor managere și industriale. Astfel, se preconiza construirea magistralelor în partea de sus (2,5 mil. lei) și de jos (3,5 mil. lei) a orașului, terminarea colectorului de jos (460 000 lei), construirea uzinei de repompare nr. 2 și amenajarea ei (3,5 mil. lei) [38, ff. 15-16].

La începutul anilor 1930, Biroul de canalizare al Direcției apelor și canalelor din Chișinău era format din cinci persoane. Șeful rețelei de canalizare a mun. Chișinău era Petre Nevzorov, șef Biroul cl. II era Chiril Ianovschi, conductori tehnici erau Victor Ușacov și Alexadandru Tereșcenco, iar impiegat cl. III Tamara Poroseci. Personalul Rețelei de canalizare a Uzinei Apă și de Canalizare era formată din supraveghetorul Anton Condratiev și șeful de echipă Vasile Malearevschi [39, ff. 34v-36].

În 1932, s-a lărgit rețeaua de canalizare în Chișinău, a apeductului [40, p. 39], iar venitul global de la canalizare a fost de 700 000 lei [41, f. 3v]. La mijlocul anilor 1930 s-a proiectat o canalizare generală pentru ploi. Societatea „Edilitatea” a construit colectorul de canalizare din partea de jos a urbei. Pentru cele 2 013 m s-a achitat 3 010 156 lei. Primăria a decis să construiască magistrale de canalizare pe o lungime de 2 205 m, prețul fiind estimat la suma de 682 000 lei. În vederea asigurării acestui deziderat proprietarii urmau să contribuie cu 1/3 din cheltuieli, în loc de 50% cum se practica în alți ani. Pentru această investiție, participanții la cheltuieli urmau să fie scutiți pe parcursul a trei ani de taxele pentru utilizarea canalizării. Totodată, au mai fost construite 4 282 m de magistrală și în alte zone ale orașului.

O problemă majoră a urbei era construirea canalizației în sectorul de comercializare a peștelui din Piața Nouă. Zona era lipsită de canalizare și de asfalt. Murdăriile stricându-se la suprafață infectat și locurile vecine, producând nemulțămirea comercianților. În vederea soluționării problemei în cauză autoritățile municipale au alocat la 1 iulie 1933 suma de 29 000 lei. Devizul estimativ pentru construirea canalizării prevedea tuburi de beton de canalizare, inclusiv transportarea lor la locul lucrărilor; săparea șanțului pentru așezarea tuburilor de canalizare, astuparea lor, baterea pământului cu maiul în straturi de 0,30 m grosime și depărtarea restului de pământ rămas de prisos; așezarea tuburilor de canalizare și racordarea lor cu mortar de ciment; săparea gropilor pentru recipient la adâncimea de 3,0 m în locurile indicate de planul de situație și în conformitate cu modelul-tip 7, adică din cărămidă așezată cu mortar de ciment în proporție de 1:3, completat cu toate accesoriile prescrise de tip cu pereții tencuiți cu mortar de ciment 1:3 și cu fundul betonat cu beton în proporție de 1:3:5; construirea fântânilor de control de cărămidă sau inele și construcția de beton cu așezarea grătarelor de fontă pentru gura de scurgere a apelor murdare (conform tipului) completat cu toate accesoriile prescrise și cu fundul betonat de beton în proporție 1:3:5 la adâncimea de 1,25 m (1 bucată) și la adâncimea de 2,1 m (1 bucată); construirea ventilației din recipientul „A” cu țevile de beton (diametrul de 100 mm) până la pereții și pe pereții clădirii din tablă zincată, cu așezarea lor pe pereții clădirii mai sus acoperiți cu orificiul de ventilație (1 bucată); restaurarea pavajului în locurile desfăcute în timpul lucrărilor [42, ff. 39-42].

Taxa de utilizare a canalizării era de 2 lei pentru 1 m^3 apă, prețul de scurgere al unui 1 m^3 fiind de 1,10 lei. Potrivit dispozițiunilor regulamentare pentru abonații la apeduct și canalizare, începând cu 1 octombrie 1934, proprietățile situate în perimetrul străzilor Alexandru cel Bun, Ion Inculeț, Principele Nicolae și General Broșteanu au fost impuse la taxa de canalizare (de 2 lei m^3 de apă consumată) indiferent dacă aveau sau nu canalizare. Această taxă a fost aplicată de la 1 iulie 1936 și în zona de sus a orașului. Este vorba de străzile Ion Inculeț, Orhei, Sf. Haralambie, Sf. Gheorghe, Avram Iancu, Al. Sturdza, Albert Tomas, Ion Inculeț [22, p. 136].

În 1934, Societatea Anonimă Română de Construcții, Poduri și Pavaje din București propunea servicii de executare a canalizării centrului (zis orașul nou) contra sumei de 30 mil. lei. Canalizarea urma să servească atât scurgerii precipitațiilor atmosferice, cât și locuințelor de pe terenul aferent. Ulterior se preconiza construcția ramificațiilor apeductive și de canalizare a acestora. Canalizarea era prevăzută pentru arterele principale și debușa în afara orașului. Veniturile rezultate erau planificate să fie de cca 3 mil. lei anual, sumă estimată a fi una exagerată de către autoritățile municipale [43, f. 4, 6, 16].

Dacă pe parcursul anului 1934–1935 cantitatea de apă scursă prin magistralele canalizării a fost de 548 789 m^3, reprezentând cca 54% din totalul apei furnizate consumatorilor, atunci în anii 1935–1936 a constituit 592 207 m^3, echivalentul a 59%. Dacă în cursul anului 1934–1935 rețeaua de canalizare a inclus 50 de noi abonați, atunci pentru cursul anului 1935–1936 erau 58 de abonați noi. În anii 1934–1936, Primăria a încasat pentru serviciile de utilizare a rețelei de canalizare 1 688 834 lei, în afară de 229 048 lei pentru lucrări de canalizare [22, pp. 93-95].

Considerații finale

Activitatea edilitară în domeniul asigurării cu apă a fost racordată la interesele publice ale citadinilor, a necesităților de modernizare a capitalei Basarabiei. Dacă în anii 1920 se constată o utilizare a vechii infrastructuri urbane, create încă în perioada țaristă, atunci în anii 1930 se constată o înviorare a investițiilor în dezvoltarea infrastructurii orășenești, inclusiv a celei periferice. Comparativ cu veniturile bugetare ale municipiului Chișinău constatăm faptul că, totuși, prea puțin s-a investit în proiecte majore de schimbare a vieții urbane. Nu s-au avut în vizor proiecții edilitare clare, de bătaie lungă, cu investiții materiale.

Referințe:

1. *Legea nr. 167 din 3 august 1929 pentru organizarea administraţiunii locale*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 170, 3 august 1929.
2. ZAMFIR, Cătălin. *Istoria socială a României*, ediția a II-a, București, Editura Academiei Române, 2019, pp. 46-47.
3. MALIN, Ion. *Spre modernizarea orașului Chișinău*. În: *România Nouă*, an. III, nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 2.
4. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (infra: ANA, DGAN), F. 1404, inv. 1, d. 1467, f. 172.
5. *Ibidem*, f. 176.
6. *Ibidem*, ff. 3-6, 14-18.
7. *Ibidem*, f. 309.
8. *Chișinău. Enciclopedie* /Editor: Iurie Colesnic, Chișinău, Museum, 1997, p. 10.
9. FLOROV, Nicolae. *Date asupra apelor subterane în Basarabia și în special în Chișinău.* În: *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău*, 1929, Fasc. 2 și 3, p. 22.
10. *Ibidem*, pp. 23-24.
11. *Ibidem*, p. 24
12. SFINȚESCU, Cincinat I. Orașele Basarabiei (din punct de vedere edilitar). Comunicare prezentată la Congresul de la Iași din 9–12 octombrie 1919, București, 1919, pp. 9-10.
13. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 846, f. 133.
14. *Ibidem*, F. 723, inv. 1, d. 43, f. 377v.
15. *Anuarul Oraşului Chişinău*, p. 31.
16. CECAN, Raisa. *Uzina de apă Chișinău. Фабрика воды Кишинэу (1892–2012)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită. Издание 2-е, пересмотренное и дополненное. S.A. „Apă-Canal Chișinău", Chișinău, Proart, 2012, 232 p.
17. Arhivele Naționale ale României (infra: ANR), F. 1404, inv. 1, d. 978 (II), ff. 217-218.
18. *Ibidem*, F. Ministerul de Interne. Direcția Administrației Locale, d. 36/1932, ff. 34-36.
19. TABUNCIC, Sergiu. *Contribuţii la chestiunea alimentării cu apă a oraşului Chişinău (secolul al XIX-lea – mijlocul secolului al XX-lea)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Moldovei* (Chișinău), nr. 4, 2015, p. 195.
20. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 1467, f. 206.
21. *Ibidem*, f. 4.
22. *Activitatea edilitară a Consiliului municipal din Chișinău. Campaniile 1934–1935–1936 sub primariatul d-lui I.T. Costin*, Chișinău, 1937, 228 p.
23. ANA, DGAN, F. 1404, inv.1, d. 1467, f. 17.
24. *Deciziuni municipale*. În: *Monitorul Municipal Chişinău*, nr. 20, 15 octombrie 1939, p. 4.
25. ȘLAPAC, Mariana; CESTINA Alla. *Sistemul de alimentare cu apă a oraşului Chişinău în secolul al XIX-lea*. În: *Dialogica.* Revistă de studii culturale și literare, nr. 1, 2022, p. 100.
26. FLOROV, Nicolae. *Date asupra apelor subterane în Basarabia și în special în Chișinău.* În: *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău*, 1929, Fasc. 2 și 3, p. 46.
27. *Ibidem*, pp. 15-33, 46.
28. MOROȘAN, Nic. N. *Alimentarea or. Chișinău cu apă și un nou sondaj acvifer; diferite sondaje însemnate de aiurea*. În: *Viața Basarabiei* (Chișinău), Revista lunară: duplex Chișinău-București, Tipografia „Tiparul Moldovenesc" (I), anul V, nr. 5-6, 1936, pp. 68-79; (II) anul V, nr. 9, 1936, pp. 41-47.
29. TABUNCIC, Sergiu. *Repere istoriografice pe marginea primelor utilități de apă-canal ale orașului Chișinău*. În: *RIM*, nr. 4 (108), 2016, pp. 92-94.
30. MOROȘAN, Nic. N. *Alimentarea or. Chișinău cu apă și un nou sondaj acvifer; diferite sondaje însemnate de aiurea*. În: *Viața Basarabiei* (I), anul V, nr. 5-6, 1936, pp. 68-79; (II) anul V, nr. 9, 1936, p. 41.
31. FLOROV, Nicolae. *Date asupra apelor subterane în Basarabia și în special în Chișinău.* În: *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău*, 1929, Fasc. 2 și 3, p. 31.
32. *Ibidem*, pp. 32-33, 46-61.
33. *Semi-mileniul Chișinăului*. În: *Din trecutul nostru*, an. IV, nr. 31-34, aprilie–iulie 1936, pp. 1-4.

34. ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 1457, f. 33.
35. *Ibidem*, d. 3, f. 15.
36. *Cuvântarea d-lui Firică*. În: *Basarabia Economică*, an. 19, nr. 7, 1937, p. 17.
37. TEODORESCU, Ion C. *Impresii din Basarabia*. În: *Lumina*, an. II, nr. 425 și 433, 5 și 13 noiembrie 1918, pp. 1-2.
38. ANA, DGAN, F. 1404, inv.1, d. 1467, ff. 15-16.
39. ANR, F. Ministerul de Interne. Direcția Administrației Locale, d. 36/1932, ff. 34v-36.
40. WEINBERG, A.S. *Chişinăul în trecut şi prezent. Schiţă istorică*, Chișinău, 1936, p. 39.
41. ANR, F. Ministerul de Interne. Direcția Administrației Locale, d. 36/1932, f. 3v.
42. ANA, DGAN, F. 1404, inv.1, d. 947, ff. 39-42.
43. *Ibidem*, d. 1467, f. 4, 6, 16.

Fântâna arteziană nr. 3 din mun. Chișinău [22, p. 91].

O poză de grup cu edilii, autoritățile și invitații la Uzina de Apă și Canalizare, cu prilejul sfințirii Fântânii arteziane nr. 3 [22, p. 91].

Date despre autor:
Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: ionx2005@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5993-1235

Prezentat la 12.05.2023